

HET WOORD *SAECULUM* EN 'T CARMEN SALIARE.

Men is het er sinds lang over eens, dat 't woord *saeculum* berust op den wortel *sē(i)- „zaaien”, dien wij in *sero* terugvinden. Het suffix is 't Indo-Europeesche *-tlo-*, dat, zooals William Lindsay zich uitdrukt, „indicates the instrument with which an action is performed or the place of its performance” (*Class. Rev.* VI, p. 87). Als voorbeelden dienen *vehiculum*, „datgene, waardoor men vervoerd wordt”, *potulum*, „datgene, waaruit men drinkt”, *cubiculum*, „de plaats waar men slaapt”. Zoo ontstond *saeculum* dus uit *saj-tlo-, waarvan de grondbeteekenis was „datgene waarmee men zaait”, dus „zaad”, „menschenzaad”, „geslacht”, „duur van een menschenleeftijd”, „eeuw”, evenals 't Goth. *manasēps* menschenzaad, „menschheid”, „wereld” is gaan beteekenen. De beteekenis „geslacht” is ons bv. uit Lucretius III 629 *scriptorum saecula priora* enz. bekend. Zoo spreekt deze dichter van *saecula ferarum* III 753, waar *saecula* = genera (Eng. „breed”).

De vraag rijst: heeft *saeculum* in 't oud-Latijn nog een andere beteekenis gehad nl. die van „zaaitijd”, welke Weise in zijn *Charakteristik der Lateinischen Sprache*, p. 15, aanneemt? In een interessant hoofdstuk, waar de invloed van den landbouw der Romeinen op hun taal wordt aangetoond, geeft Weise daarvan eenige voorbeelden, „uralte Metaphern”, zooals *delirare*, aus der Furche gehen, dann wahnwitzig sein; *praevaricari*, krumme Linien mit dem Pfluge ziehen, dann als Anwalt es heimlich mit der Gegenpartei halten; *emolumentum*, das Herausgemahlene (*e-molere*), dann der Vorteil; *manipulus*, ein „den Arm füllendes” Heubündel.

Dat *saeculum* de door hem genoemde beteekenis heeft gehad of kan hebben, heeft Weise niet bewezen. Kan 't suffix *-culum* deze beteekenis hebben in 't Latijn? Ik zou daarvoor op 't woord *diluculum* willen wijzen, van den Indo-Europeeschen wortel *leuk-* „lichten”, dat als suffix *-ulum* heeft, evenals *vinc-ulum*, *iac-ulum*, *spec-ulum*, *bac-ulum*, daar de wortel op *c* eindigt. Uit de beteekenis „lichten” heeft zich de nuance „schemeren” ontwikkeld.

Hier is echter geen sprake van een „nomen instrumenti”. *Diluculum* maakte deze ontwikkeling van beteekenissen door: „plaats waar 't schemert”, „tijd wanneer 't schemert”, de „morgenschemering”, „het schemeren”, vgl. *primo diluculo*.

Wij mogen dus voor *saeculum* ongezocht de beteekenissen: „zaad”, „voorteling”, „het zaaien” aannemen.

Het Grieksch leert 't zelfde. *Σπορά* beteekent „zaad”, bv. bij Euripides, *Andromache* 637, of in 't Nieuwe Testam., 1 Petrus 1, 23 *ἀναγεγεννημένοι οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτων*; „het zaaien”: Plato, *Leges* 729 C *εἰς παίδων αὐτοῦ σποράν*; „zaaitijd”: Euripides, *Electra* 1153 *δέκεται σποραῖον*, „in den 10den zaaitijd”.

Men kan ook *periculum* vergelijken. De wortel *perēi-* is een uitbreiding van **per-* „tot een doel doordringen”, vgl. gr. *πείρα*. *Periculum* is dus „het middel om een doel te bereiken”, dan „het willen doordringen tot iederen prijs”, „het beproeven”, vgl. *facere periculum*.

Ook het Latijnsche *satio*, dat „het zaaien”, en in den plur. „bouwland” beteekent, is een interessante parallel, want het Fransche *saison* wijst er op, dat *satio* later „zaaitijd” is gaan beteekenen.

Dat *saeculum* in oude tijden „zaaitijd”, „het zaaien” heeft kunnen beteekenen ligt dus voor de hand; wij vinden deze beteekenis echter jammer genoeg niet in de overgeleverde teksten terug, of beter uitgedrukt: niet in de teksten, zooals die ons overgeleverd zijn. Want bedriegen wij ons niet, dan is 't woord *saeculum* met deze beteekenis¹⁾ nog te vinden in..... 't *Carmen Saliare*, mits wij in een geheel onverstaanbaar en algemeen corrupt geacht woord slechts één of twee letters veranderen. Om dit waarschijnlijk te maken, bieden wij den lezer een nieuwe reconstructie aan van de bekende door Varro overgeleverde *letters*, want *woorden* kan men ze moeilijk noemen. In het 7de boek van zijn werk *de lingua Latina* schrijft Varro (26, in de uitgave van Goetz en Schoell p. 100):

in multis verbis in quo antiqui dicebant S, postea dicunt R, ut in carmine Saliorum sunt haec: *cozeulodorioso. omnia vero adpatula coemisse. ian cusianes duonus ceruses. dunus Ianusve vet pom melios eum recum.....*

Men heeft al heel wat moeite gedaan om deze corrupte woorden te verbeteren en te verklaren. Ik bespreek alleen de meest bekende reconstructie's, allereerst die van Maurenbrecher²⁾, die er van maakte:

o Zol adoriso omnia — verod Patulci cosmis;
es Sancus Ianis duonus, — Cerus es duonus Ianus.

Mijns inziens moeten wij bij de verklaring of verbetering der eerste lettergroep hiervan uitgaan, dat wij hier met den ablativus singularis op *-od* van een *o*-stam te doen hebben en dat *co* niets anders is dan de praepositie *co(m)* of *co(n)*. Het zou immers al een wonderlijk toeval zijn, als een woordgroep met *co-* beginnend en op *-od* eindigend niet een ablat. sing. was.

't Schrappen van de *c* en 't veranderen van *-od* in *-ad*, zooals Maurenbrecher doet, is niets dan willekeur, waardoor wij allen vasten grond onder de voeten verliezen.

Prof. Hempl's³⁾ voorstel om hier te lezen:

cozeulodorioso, „come forth with the cuckoo!”

zal echter wel bij niemand instemming vinden, al noemt Lagerkrantz Hempl's interpretatie „die beste unter den bisher vorgebrachten Erklärungen”⁴⁾. Hoe is bv. de ablat. zonder „cum” in den door Hempl bedoelden zin te verklaren? Evenmin kan Von Grienberger's verklaring in de „*Indo-Germanische Forschungen*”⁵⁾: „Die Fragmente saliarischer Verse bei Varro und Scaurus” ons bevredigen. Ook deze geleerde ziet in *cozeulod* een ablativus van een *o*-stam, maar niet bij machte in den bestaanden woordenschat van het Latijn een hier passend substantivum te ontdekken, vormt hij zelf een woord **zeulom* (= „Himmel, Himmels-gott, Tag”), dat uit **djēu*-lom ontstaan zou zijn. Daar in 't Latijn di- „im Anlaut” tot *ī* wordt (bv. *Iovis* uit *djou-*, Indo-Europ. **djēus*, Sanskrt. *dyāúṣ*), is deze phantasie-vorm **zeulom* in 't *Carmen Saliare* niet zeer waarschijnlijk. Von Grienberger wijst op 't Oskische *zicolom*

1) of althans in de beteekenis van „zaad”, zie p. 263 n. 3.

2) *Carminum saliarum reliquiae*, Lipsiae, Teubner, 1894.

3) *Transactions Americ. Philolog. Assoc.* vol. XXX, p. 39–41 en XXXI, p. 182–188.

4) *Deutsche Liter.* 1904, p. 215.

5) *I. F.* XXVII (1910), p. 199–232.

der *tabula Bantina* (suaepis pru meddixud altrei castrous auti eituas zicolom dicust. . . .), dat uit **djēcolom* ontstaan is. Maar 't Latijn van het Carmen Saliare is geen Oskisch uit Bantia.

Toch heb ik zelf een tijd lang gemeend, dat in deze richting de oplossing van 't raadsel te zoeken was. Ik herinnerde mij, dat 't *Sabijsch* een dergelijk verschijnsel kent als 't Oskisch van Bantia. Den eigennaam *Claudius* vinden wij nl. in 't *Sabijsch* als *Clausus* (zie *Grammatik der Osk. Umbr. Dialekte* von R. v. Planta I, p. 412). Aannemend, dat di in 't *Sabijsch* niet slechts „inlautend”, maar ook aan 't begin tot s (z) werd, wat wij naar analogie van 't Oskisch van Bantia mogen veronderstellen, kan men komen tot den vorm **zecolos* < *djēcolos* „dag”, „jonge dag”.

Wie zich dan Sidonius Apollinaris' vraag (epist. VIII, 164) „*unde illa verba Saliaria vel Sibyllina vel Sabini s ab us que Curibus*”¹⁾ *accita*” herinnert, kan aan *Sabijschen* invloed denken en de bedoelde woordgroep aldus lezen:

Cozecolod orieso = cum die orere.

Eenvoudiger lijkt mij echter een andere interpretatie, nl. deze, dat wij hier met een ablativus van *saeculum* te doen hebben.

Ik zou daarom de eerste lettergroep als

Cozaiclod orieso ²⁾: „verschijn met het zaaien”³⁾

willen interpreteren.

Ianus wordt hier nl. als „levenwekker”, als vegetatiegod aangeroepen, wat uit 't woord *cerus* dat in het zelfde fragment gevonden wordt, duidelijk blijkt.

Men kan hierbij meer in 't bijzonder aan 't „propagare prolem” denken, als men de mededeeling van Varro bij Augustinus *Civ. D.* VII, 2 en 3 vergelijkt:

Ianus, cum puerperium concipitur. . . . aditum aperit recipiendo semini. confert. . . . Ianus aditum et quasi ianuam semini.

Tertullianus ad Nat. II. 11 haalt uit Varro aan:

deus Consevius quidam qui con(satio)nibus concubitalibus praesit.

Dat met dezen „zaaigod” Ianus bedoeld wordt, blijkt uit Macrobius *Sat.* I, 19, 16, waar *Ianus consivius a conserendo id est a propagine generis humani quae Iano auctore conseritur.*

Mogelijk ook moeten wij 't begrip *cerus* ruimer nemen, niet slechts van 't verwekken van menschen, maar in 't algemeen van 't wekken van leven in de geheele natuur, dus ook op de akkers. Het woord „zaaien” slaat immers zoowel op „consatio concubitalis” als op strooien van 't zaad in de voren van het land. In Indië zei men bij de aankomst van de bruid in het huis van den bruidegom: „als vruchtveld kwam hierheen de vrouw, als bezielde vruchtveld. Zaait in haar, mannen, uw zaad”, *Atharvaved.* XIV § 2, o. 14, Weber, *Ind. Stud.* V, 205.

De opvatting, dat wij hier aan 't woord *cerus* deze ruimere beteekenis

1) De overlevering stelde het Carmen Saliare immers op naam van den Sabijn *Numa Pompilius*.

2) Voor de verklaring van *orieso* verwijs ik naar Von Grienberger *I. F.* XXVII (1910) p. 199 en volg.

3) of desnoods „tegelijk met het <gezaaide> zaad.”

mogen toekennen, wordt bevestigd, als wij ons herinneren, dat de *Salii* hun plechtigen omgang door de stad juist in *Maart* en *October* hielden.

Terecht schrijft Warde Fowler in zijn *Roman Festivals*, p. 34 over de maand *Maart*: „It is the time when the spring, whose first breath has been felt in February, begins to show its power upon the land. Some great *numen* is at work, quickening vegetation and calling into life the power of reproduction in man and animals”. Niet dat wij in *Mars* zelf, ter eere van wien de omgang der *Salii* plaats had, een vegetatie-god willen zien, maar wel kan men zich voorstellen, dat in de oudste tijden tot den *Krijgsgod* *Mars* gebeden werd om het zaad tegen vijandige demonen te beschermen ¹⁾.

Deze opmerking is overigens niet eens noodzakelijk om onze interpretatie van de tot *Ianus* gerichte woorden te steunen. De maand *Maart* is immers als *begin* der lente de tijd, waarin het nieuwe leven overal *begint* (zie *Ovid.*, *Fast.* III, 241 *nunc fecundus ager; pecoris nunc hora creandi*, 243 *tempora iure colunt Latiae fecunda parentes | quarum militiam votaue partus habet*), en *penes Ianum sunt prima*, zooals *Varro* het uitdrukt, „*Ianus* waltet über dem ersten Entwicklungsstadium eines jeden Dinges, über dem Beginne eines jeden Zeitabschnittes” (*Wissowa*).

Dr. Frazer meent trouwens, dat de ceremoniën der *Salii* zelf o. a. ten doel hebben „to make the corn grow by a charm consisting in leaping and dancing”. Hoe dit zij, ook uit den modernen tijd kunnen wij gebruiken noemen, die levendig aan den omgang der *Salii* herinneren, en die de bede tot *Ianus* gericht niet onaardig illustreeren. „Zu *Castasegna* im Bergell an der lombardischen Grenze”, vertelt *Wilhelm Mannhardt* in zijn boeiende werk *Wald- und Feldkulte* I, p. 540, „ist es der erste März, der Tag der Märzfeuer und des Fackellaufes, sowie des römischen Jahresanfanges, an dem alle Knaben mit papiernen Offiziershüten geschmückt in militärischer Ordnung das Dorf unter Anführung eines Hornbläusers und eines Trommelschlägers mehrmals hinauf- und hinunterschreiten, indem sie sämmtlich mit Kuhschellen läuten. Als den Zweck ihres Umzugs geben sie an: „Wir machen dass das Gras wächst” ²⁾. Noch in manchen anderen Orten *Graubündens* zieht die Jugend mit groszen und kleinen Kuhglocken behängt am 1 März durch die benachbarten Dorfschaften und singt vor jedem Hause wo man freigebigde Bewohner erwartet:

Calonda Mars, Calond' Avril:
Lascha: las vaccas or d'uvil.”

In de lente, die de *Romeinen* van 7 Februari tot 10 Mei lieten duren (zie *Varro, de Re Rustica* I, 38), en in den herfst wordt gezaaid; het is dus be-

¹⁾ Zie het hoogst interessante gebed tot *Mars* in *Cato, de Agri cultura*, ed. *Keil*, C. 141 „*Mars pater, te precor quaesoque . . . uti tu morbos visos invisosque, viduertatem vastitudinemque calamitates intemperiasque prohibessis defendas averruncesque: utique tu fruges, frumenta vineta virgultaque grandire beneque evenire siris . . . etc.*” Zie ook *Frazer, the Golden Bough*, II, p. 210 *Warde Fowler, The Roman Festivals, Macmillan* 1916, p. 41. Overigens ben ik het eens met *Wissowa, Religion und Kultus der Römer* 1912, p. 143: Mit Unrecht haben Neuere in den Flurumgängen einen Beweis dafür finden wollen, das *Mars von Haus aus* ein Vegetations- und Ackergott sei”.

²⁾ *G. Leonhardi, Rhätische Sitten und Gebräuche. St. Gallen* 1844, p. 4, 5. Vergelijk hiermee 't tweede deel onzer reconstructie: *omnia verod, Patulcie, emitte*, zie ook *Ovid, Fasti* III, 239, 240.

grijpelijk, dat Ianus in het Carmen Saliare bij 't begin van 't zaaien wordt aangeroepen. Ianus als God van den uitgang is degene, die alles laat „uitkomen”

Om den lezer te toonen, dat de overige woorden van het ons bewaarde fragment van 't Carmen Saliare met de zoeven gegeven verklaringen niet in strijd zijn, zal ik ook deze in 't kort bespreken.

Omnia vero adpatula coemisse.

Voor *vero ad* moet *verod* gelezen worden, zooals Maurenbrecher en Hempl goed begrepen hebben. Wat de beide volgende woorden betreft, is verschil van meening mogelijk. Over Maurenbrecher's opvatting, die

Ozol adoriso omnia verod Patulci cosmis
leest, kunnen wij kort zijn; daar wij 't compositum *adoriso* om de hierboven genoemde reden niet goedkeuren, kan ook *cosmis* niet juist zijn, want anders zouden wij in 't tweede deel van den zin een verbum missen; *omnia* kan immers geen object zijn van *orieso*.

Hempl interpreteert

omnia verod patula coemis,

„truly all things dost thou make open”; hij verklaart *coemis* nl. als de oude vorm van 't latere *cōmis*, „bring together, bring about, make, arrange”. Dat *coemis* de beteekenis van „maken” kan hebben, bewijst Hempl niet nader; men zou tot verdediging van Hempl's opvatting 't woord *concinnare* kunnen vergelijken, dat beteekent: 1° „behoorlijk samenvoegen”, 2° „tot iets maken”, vgl. Plautus, Captivi 600/601.

Crucior lapidem non habere me, ut illi mastigiae
cerebrum excutiam, qui me insanum verbis concinnat suis.

Aan den anderen kant beteekent *patulus* niet datgene, wat op een bepaald oogenblik „geopend” is, maar wat *steeds* in dien toestand verkeert.

Overigens is Hempl's interpretatie de overweging waard; want *omnia verod patula coemis* wordt, toegegeven, dat wij deze woorden zóo mogen vertalen, als Hempl wil, mooi geïllustreerd door Ovidius' verzen over de lente (Fasti IV, 87, 88):

nam quia ver aperit tunc omnia, densaque cedit
frigoris asperitas, fetaque terra patet.

Mijn bezwaar is echter, behalve wat ik over *patulus* opmerkte, dat wij de beteekenis van *co-emere* = „reddere” niet kunnen bewijzen: daarom acht ik Bergk's gissing, dat wij in 't woord (ad)patula den ouden naam van Ianus hebben te zien, hoogst waarschijnlijk.

Als wij nu bedenken, dat 't de taak van een levenwekkenden *Cerus* is 't zaad te laten uitloopen, en levende wezens 't levenslicht te doen zien, dan ligt het voor de hand den tekst van 't Carmen Saliare aldus te interpreteren:

omnia verod, Patulcie, emitte ¹⁾

d. w. z. breng al het gezaaide te voorschijn, de korenhalmen, de planten, de kinderen, de dieren. Dit klopt goed met den naam *Patulcius* en met de eerste woorden *cozaiclod orieso*.

¹⁾ De laatste syllabe van (Patul)cie kon heel gemakkelijk met *emitte* 't woord *coemitte* vormen, hetgeen weer tot *coemisse* werd, zie Hagen, *Gradus ad Criticem*, Leipzig, 1879, p. 65, no. 7.

Nu nog eenige opmerkingen over den volgenden regel:
ian cusianes duonus cerus es.

Maurenbrecher haalt er den Godennaam *Sancus* in, maar wij hebben geen recht om *Ianus* met *Semo Sancus*, den beschermer der Fides, te identificeren.

W. Schulze heeft in zijn monumentale werk *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen* opgemerkt, dat *Patulcius* en *Clusius* de bijnamen van *Ianus* *nomina gentilicia* zijn (p. 142 en 150). Pag. 200 schrijft hij: „Die Etrusker haben eine eigenthümliche Art ihre Vornamen durch die Silbe *θur*, wahrscheinlich ein ursprünglich selbstständiges Wort zu erweitern — *vel: velθur, lar: larθur, arnθ: arnθur*, ohne Zweifel nach derselben Analogie *numa Nūmā: Nūmītor*. Gentilicia können natürlich ebensogut von den längeren Formen wie von den einfachsten gebildet werden, *velθurna* neben *velni, larθru* neben *larna, Laetorius* neben *Laenius, Arruntorius* neben *Arruntius, Numitorius* neben *numna Numinii*. In der Ableitung kann der Vocal unterdrückt werden, *larθru* und mit anderem Suffixe *numθral* CIE 15 (Faesulae), das deutlich lateinischem *Numitorius* entspricht; dieselbe gens kann sich auch **numθrna* genannt haben, wofür uns nur zufällig ein directer Beleg mangelt. Dem lateinischen Reflex dieses Familiennamen erkennt man unschwer in dem Namen des Gottes, der in Atina als *Mars sive Numiternus* verehrt wurde, CIL X 5046 (Agahd, *Varronis antiq. rer. divin.* 161). Finden wir hier einen Gott der *Numitorii*, so giebt es in Rom auch eine ähnliche Gottheit der *Numisii, Numisius Martius* CIL I, 190. Das *Numiternus, Numisius* überhaupt nichts Anderes sein können als Familiennamen, scheidt mir durch die Form ihrer Ableitung genügend erwiesen zu werden”.

In verband hiermee zou men 't woord *cusianes* in *Cusiatius* kunnen veranderen; wij lezen immers van een altaar van *Ianus Curiatius* (Dion. Halic. III, 22; Schol. Bobiensia op Cicero, Pro Milone 7). Terecht schrijft W. F. Otto in zijn artikel *Ianus*, Pauly-Wissowa, Supplem. Bnd. III, p. 1179 „*Ianus Curiatius* ist ohne Zweifel nach dem Geslechte der *Curiatii* benannt als ihr spezieller *Ianus*”.

In dit geval moeten de woorden *Patulcius* en *Cusiatius* aldus verklaard worden, dat deze familie s in *Ianus* den verwekker van hun geslacht zagen.

Wil men daarentegen in *Patulcius* een afleiding van *paleo* (*patulus*) zien, dan zou ik 't laatste stuk aldus willen interpreteeren, wat palaeografisch nog eenvoudiger is:

ianēs¹⁾ Ianes, duonus Cerus es,

waarbij ik slechts een c in e veranderde. Dat *ianeus* = „ianitor” deelt Festus ons mede, ed. Lindsay, p. 92. *Patulcius* en *ianeus* drukken dan beide het begrip uit dat wij bij Augustinus, Civ. D. VII, 2 en 3 wellicht wat „al te letterlijk” verklaard vinden. De „deurgod” *Ianus* is in 't algemeen als God van alle begin ook *Cerus* „levenwekker” κατ' ἐξοχήν.

De vorm *Ianes* of *Ianus* wordt door Tertullianus, *Apolog.* 10, bevestigd: *Italiam, in qua Saturnus . . . consedit exceptus ab Iano vel I a n e, ut Salii volunt.*

1) Zoo reeds vóór mij Emil Baehrens in zijn *Fragmenta postarum Romanorum*, 1886, p. 30.

Onze geheele reconstructie van den Varro-tekst is dus deze

Cozeclod¹⁾ orieso; omnia vero[a]d, Patulcie, emitte.

Ianeus Ianes, duonus Cerus es.

of in den oorspronkelijken vorm:

Cozaiclod orieso; omnia verod, Patulcie, emite.

Ianeos Ianes, duonos Ceros es.

Aan de reconstructie van 't geen nu in de mss. volgt wagen wij ons liever niet.

Om den lezer echter zelf te laten oordeelen, of een nieuwe reconstructie van deze voor de geschiedenis van 't Latijn zoo belangrijke Varro-plaats al of niet noodzakelijk was, geven wij tot slot eenige andere pogingen tot herstel van 't Carmen Saliare.

Ceci (*Sui Frammenti maggiori dei Carmi Saliari. Rendiconti d. R. Acc. dei Lincei*, Serie V, Vol. 5 (1896) p. 403—408):

o Zol, adorise; omnia veritod ab Patulci; cosmis es

Ianos, Clusi, Ianis duonos, Ceros es duonos Ianos.

(O Sol adorere; omnia aperito, Patulci; comis es

Ianus, Clusi, Ianus bonus, Cerus es bonus Ianus).

Birt (*Beiträge zur latein. Grammatik. Sprach man avrum oder aurum? Rh. M. N. F. LII* (1897), Ergänzungsheft p. 193—197):

Conzevios hordesios optimos maximos Ianos

Patulcos geminos seianes cusianes, duonus cerus es.

Tenslotte nog een enkele opmerking. Men moet niet als vast staande aannemen dat de overgeleverde regels van het Carmen Saliare in 't oorspronkelijke gedicht op elkaar volgden. 't Is immers best mogelijk dat Varro slechts enkele losse grepen deed. Men verwachtte daarom ook niet, dat de herstelde woorden als van zelf Saturnijnen zullen vormen.

Ons doel was, zooals wij reeds in 't begin van dit artikel zeiden, aannemelijk te maken, dat wij in het Carmen Saliare wellicht het woord *saec(u)lum* terugvinden in een primitieve beteekenis, welke wij tot nu toe slechts dank zij de taalwetenschap konden deduceeren.

Maar ook in andere opzichten zijn de fragmenten van dit oude lied zoo interessant, dat schrijver dezes gaarne bekent, dat de weinige corrupte regels van Varro hem niet loslieten; hij heeft zich dan ook niet door Horatius' woorden

Iam Saliare Numæ Carmen qui laudat, et illud

quod mecum ignorat, solus vult scire videri,

ingeniis non ille favet, plauditque sepultis

van een hernieuwde bestudeering laten terughouden.

Zwolle.

P. J. ENK.

¹⁾ Daar Varro *saeculum* met een *e* schreef (zie Goetz en Schoell, p. 51° en 61¹⁰), is de verandering der overgeleverde letters zeer gering: *cozeclod* (Varro moderniseerde n.l. den tekst van 't carmen eenigszins) of *cozeclod* werd in de mss. tot *cozeulod* bedorven.